

problem-specific field of the art schizoanalysis being the objective of our research shall enable us to become proficient in modern anthropological continuum and understand cultural transformations thereof.

It must be emphasized that Michel Foucault was among the first to discover the marginesy of the anthropological search. In the last section of *History of Madness in the Classical Age* he wrote that the concepts of mental disability and any related disorders are being formed in line with formation of the appropriate notions about human. Pursuant to the aforesaid observation, the madness is estrangement of a man from the essence thereof, thus indicating just the latter despite of paradoxical nature of the above. Therefore, the modern culture reflects the madman's image through system of mind, symbols and emotional experience in the field of art and philosophy. The Foucault's world of madmen is represented by Van Gogh and Artaud, Nietzsche and Hölderlin whose madness has been justified by creative works thereof.

Gilles Deleuze and Pierre-Félix Guattari strive for proving the need in *Revolutionary schizophrenic potential* obtained through release of unconscious out of Oedipal complex. Therefore, the autogenic unconscious resultant product is reported as impersonal nomadic singularity, i.e. free *schizoid* that coexists with the similar nomads and hereupon legalizes the motive of *cultural brain crack* within the searching environment, thus providing for revolution predicted by schizoanalysis. Gilles Deleuze and Pierre-Félix Guattari endow schizophrenia with a releasing potential. Guattari says about coming of the *Artist & Operator* age proclaiming creative activities based upon system of exchange within social flow environment.

Indicative examples of the above involve art works of Marcel Duchamp, Robert Rauschenberg and Andy Warhol. The *Chaosmos* author propagates *raw subjectivity* similar to polyphony that would be lost upon signing the art work by the artist, thus being transformed into the simple goods. He welcomes practical approaches of the archaic societies based upon giving the infinite names to an individual, thus providing for multiple links within *Individual-group-machine-exchange* system. Guattari considers the art to be a consequence of separated artists' guild activities – only the open collective co-creativity, which example is *La Borde* clinic being able to 'collect' the subjectivity. It stands to reason that the current postmodern movie making branch is drawn towards genre of cinema parables, where the role of main hero is played by schizoid individual completely demoralized and burned-out by living madness environment. Initially the attention should be paid to works of such movie directors as Peter Greenaway, David Cronenberg, the Wachowski Brothers (Andy & Larry), Pedro Almodóvar, Taylor Hackword, Martin Scorsese, Ralph Fiennes, Marco Ferreri, etc. Schizoanalysis by Gilles Deleuze and Pierre-Félix Guattari is self-actualized in works of mystic video artist Tony Oursler, English woman artist Mona Hatoum and Croatian woman video artist Sanja Iveković who has succeeded in special decorporation effects. Illustrative example of the above is the art created by Jenny Holzer. Madness and finiteness motives are being exploited by such writers as Umberto Eco, Günter Grass, Milan Kundera, Milorad Pavić, John Robert Fowles, Christoph Ransmayr, Patrick Süskind, Paulo Coelho, John Hoyer Updike, Italo Calvino, etc. Saturating and filling written works with schizophrenia they addict themselves to often repeat of certain phrases or behavior elements, quotation mosaic, creation of fanciful associations and so forth.

Taking all the aforesaid into consideration it should be said that through the prism of the art schizoanalysis, personality appears as multiple wish searching for the own authenticity. The most striking form of the said wish exposure is the madness. It has been proven that radical destruction of the Freudianism enabled Gilles Deleuze and Pierre-Félix Guattari to justify *Revolutionary schizophrenic potential* in order to design new cartography and new models of the subjectivity formation. Schizophrenia is shown as analogue of either fractured individual or society that is projected to the dimension of art practice and offers repressive, spurious representations through creation of imaginative phantoms and hallucinogenic images exposed to decorporation and fragmentation processes.

Key words: Individual 'clinical' strategies, Schizoanalysis, Postmodern, Nomadic singularity, Exterior.

УДК: 111.852

Усікова Людмила Сергіївна
аспірантка кафедри філософії та
культурології,
Чернігівський національний педагогічний
університет ім. Т.Г. Шевченка

ЕНЕРГЕІЯ СЛОВА В ЛІТЕРАТУРІ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Стаття присвячена розгляду ролі енергеїї слова в ісихастській традиції та її впливу на становлення літератури та естетичної думки в часи Київської Русі.

Ключові слова: ісихазм, енергеія, слово, «умна» молитва, література, мистецтво, естетична думка Київської Русі.

Постановка проблеми. Проблема естетичного дослідження літератури Київської Русі має суперечливий характер, що зумовлено недостатністю джерел, на які впевнено може покластися дослідник. Водночас, діаметрально протилежні висновки щодо киево-руської культурної ситуації здійснювалися з оперттям на приблизно однакову джерельну базу. Безумовно, та частина старовинних пам'яток, яка збереглася до наших часів, засвідчує, що в ході хрещення Русі давньослов'янської відбулася активна ретрансляція на вітчизняні терени здобутків дохристиянської вітчизняної та європейської культур в її античній та середньовічній парадигмах через філософський, світоглядний, естетичний діалог, зокрема через традиції ісихазму.

Одним з дискусійних питань залишається питання правомірності залучення до сфери естетичного дослідження літератури релігійного змісту: повчань, проповідей, агіографічних пам'яток, церковних літературних текстів тощо. Але з огляду на діалогізм культури, видається незайвим розглянути вплив ісихастської традиції на розвиток давньоруської літературної спадщини, на становлення вітчизняних естетичних ідей. Їхня генетична естетико-сакральна спорідненість обумовлена єдиним духовним намаганням словесно досягнути і передати в літературних поняттях, метафорах, символах, сюжетах і образах сокровенне в Суцшому, а Суцце – як «енергейю» слова. Тобто, естетичне пізнання було подібним релігійному і відбувалось разом з спогляданням Бога як спогляданням світу [9, 9].

Отже, актуальність поставленої проблеми пов'язана з дослідженням автентичних джерел киеворуської культури, зокрема з релігійно-естетичним діалогом у літературі Київської Русі в контексті зародження української протоестетики [4, 25].

Аналіз досліджень і публікацій. Дореволюційні дослідники Ф.І. Буслаєв, А.Х. Востоков, А.А. Шахматов схилилися до думки, що утвердження християнства як державної релігії вимагало і встановлення писемності шляхом поширення церковних, богослужбових книг. Рядянські науковці (В.А. Істрін, Д.С. Лихачев, С.П. Обнорський, П.Я. Черних вказували на існування у слов'ян писемності задовго до хрещення Русі, посилаючись на болгарського письменника Чорноризця Храбра (X ст.). Останній у своєму творі «Про письмена» зробив першу спробу встановити етапи виникнення і розвитку слов'янської писемності: поки слов'яни були язичниками, вони не мали книг, а для лічби та ворожіння користувалися «чертами» і «резами». Коли ж вони стали християнами, то крім свого письма почали користуватися латинськими і грецькими літерами, і так писали ними довгі роки без упорядкування. Потім Бог послав слов'янам Кирила, який винайшов для них азбуку [3, 192].

Довгий час вчені гадали, що це була кирилиця, але зараз більшість дослідників вважають, що Кирило винайшов глаголицю. Вперше цю думку висловив чеський вчений і слов'янофіл П.І. Шафарик. Також у цьому питанні посилаються на арабських авторів Ібн-Фадла, Ібн-Ель-Недім, німецького хроніста Тітмара Мерзебурзького, що спираються на археологічні джерела, які доводять існування писемності у східних слов'ян задовго до прийняття християнства. Тому, на думку сучасних дослідників С.О. Висоцького, А.В. Муравйова, А.М. Сахарова, давньоруське письмо пройшло довгий шлях розвитку від малюнка, що позначав образ чи поняття, до звуку, фонетичного письма. Безпосередній вплив на його трансформацію мало християнство, яке принесло нові релігійно-світоглядні цінності, греко-візантійську духовну культуру, протоестетику. На противагу культурі архаїчного типу мислення йшло формування християнського світогляду, в основі якого знаходять ідеї універсальної любові, істини і благодаті, які потребували більш високого рівня самопізнання, зокрема через мову, писемність, літературу, діалог культур.

Розгляду зародків естетичної думки в Київській Русі приділяли увагу такі сучасні науковці як С. Аверінцев, В. Бичков, Д. Кучерюк, Л. Левчук, Д. Лихачов та інші. Але в інші працях ісихастські аспекти киеворуської культури і мистецтва майже не досліджені. З іншого боку, проблематика ісихазму якнайкраще розкрита у творах релігійних мислителів. Зокрема, професору Іоанну Мейєндорфу належить чимало праць, присвячених дослідженню ісихазму як духовно-світоглядної основи візантійського богослів'я: «Візантійський ісихазм: історичні, богословські і соціальні проблеми», «Візантійське богослів'я» тощо. Відомим дослідником ісихастської складової православ'я є також отець Іван Огієнко, автор багатьох праць, присвячених історії становлення Православної церкви на Україні.

У своїх книгах релігійні автори прослідковують суть і значення ісихазму як православно-християнської містичної традиції, витоки якої вони вбачають у ранньому єгипетському чернецтві (II-III ст.). Серед вітчизняних дослідників православного ісихазму, зокрема, його «енергейної» культури та інкультурації треба відзначити наукові доробки С. Зайцевої, Є. Наделяєвої, Г. Нені, С. Хоружого. Серед досліджень мовно-літературних аспектів ісихазму можна виділити доробок С. Зайцевої, що займається проблемою енергейї мови, та Св. Шуміло, яка приділяє увагу літературному стилю

давньоруського книжництва. Проблематика синергії ісихазму розробляється мною у співавторстві з В. Личковахом [4].

Однак, не зважаючи на достатньо широку джерельну базу гуманітарних досліджень, присвячених висвітленню історії та сутності ісихазму, значне коло питань, пов'язаних з внутрішнім сенсом ісихазму в релігійних практиках і духовній культурі, залишається поза увагою дослідників, особливо у сфері культурології, естетики, мистецтвознавства. Спеціальних досліджень естетичного впливу ідей і духовної практики ісихії крізь призму «енергейї слова» на літературу Київської Русі і досі немає.

Мета статті. Отже, причина необхідності звернення до цієї теми пояснюється значущістю важливого феномена чернецтва в давньоруській духовності – ісихазмом, який визначив конфесійні, світоглядно-культурні особливості і подальший поступ «життедайного» Києво-Руського Православ'я. З огляду на це, уявляється культурно-історично доцільним розглянути містичний феномен енергейї слова в ісихастській традиції, а також пояснити його вплив на розвиток естетичної думки в давньоруській літературі, зокрема з позиції «діалога культур».

Виклад основного матеріалу. Термін «енергейя» вперше зустрічається в давньогрецькій філософії у Арістотеля. Енергейя у Арістотеля – це перехід від потенційної можливості якоїсь дії до її реалізації. Рух Арістотель розумів як здійснення вирішального впливу однієї дії на іншу. У Арістотеля тіло рухається тільки при наявності зовнішнього на нього впливу, як тільки дія припиняється, – тіло зупиняється. У такому розумінні енергейя – це активне спонукання до руху ззовні, те ж, що рухається, завжди залишається пасивним. Таким чином, з точки зору арістотелевської філософії розуміється, що рух потребує першодвигуном Бога, якому повинен підкорятися пасивний космос.

Однак енергейя виявляється не тільки в матеріальному світі, вона складає і духовний невидимий світ, особливо в його впливах на людину. Так, слово, вимовлене людиною, окрім передачі вербальної інформації, мелодії, інтонації, має свою власну енергейю. На це першими звернули увагу звернули увагу ісихасти, використовуючи енергію слова і молитви для розкриття містичного сенсу свого вчення.

Ісихазм, як греко-візантійська практика мовчазної, «умної» молитви серцем був принесений з Афону до Києва Антонієм Печерським та його послідовниками і отримав широке розповсюдження на всій території Київської Русі (про що свідчать печерні монастирі в Києві, Чернігові, Любечі та інші). Містичний дар слова практикувався киеворуськими книжниками, покликанням яких було поширення християнства, роз'яснення догм, символів та засобів для досягнення стану божественного єднання з Богом – духовної синергії. Література доби Київської Русі – один з проявів естетичної думки Київської Русі, чималий вплив на яку справив світогляд ісихазму.

За літературними зв'язками Київська Русь тяжіла до Візантії, яка була центром пізньоантичних і східносередземноморських християнських цінностей. Високу просвітницьку функцію виконали святі рівноапостольні Кирило та Мефодій – творці слов'янської абетки і просвітителі східноєвропейських народів. Саме вони надали давньоруській мові новий алфавіт, транспонували дохристиянську письмову культуру в християнську, забезпечили вхід в Європейський культурний простір через книжну доступність Священного писання і творів Отців церкви, близьких до практики ісихії.

Особливу роль відігравали канонічні тексти з Афону, де у монастирях, в т.ч. у чернечих печерах несли духовний послух представники староукраїнського затворництва (від Антонія Печерського до Івана Вишенського).

З другої половини XIV ст., разом з літературним південнослов'янським балканським впливом на Україну проникає і пізньовізантійський ісихазм – релігійно-філософське вчення візантійських богословів Григорія Синаїта і Григорія Палами, а також його болгарський різновид у викладах Евтимія Тарновського та його учнів.

У чому ж суть «енергейї слова» в староукраїнській літературі? Релігійний дух киеворуської людини, досконало проявлений у «Божественною енергейєю», знайшов численні ствердження в літературних пам'ятках Київської Русі. Прп. Іоан Дамаскін, праці якого перекладалися старослов'янською мовою, енергейю розумів як вроджену силу кожної суті. Саме цим він пояснює спорідненість сутей, бо «одна енергейя». Крім цього, енергейя є природна, і завжди перебуває в русі сила «умної душі», тобто її від Господа даний розум, що теж є енергейєю. Ісаак Сирін, сирійський християнський письменник-аскет, праці якого були вельми поширені в Київській Русі, писав, що мовчазні уста трактують таємниці Божі, а швидкий на слова, навпаки, віддаляється від свого Творця. Ісихе як «мовчання» є таїнство майбутнього століття, а слова це лише знаряддя цього світу [8, 60]. Відтак, філософсько-релігійне вчення про енергейю є догматичним обґрунтуванням ісихазму,

націленого на відтворення прямого зв'язку людини з Богом. Енергейя «несе у собі потенцію буття і є прообразом сущого» [6, 13].

Оригінальна літературна творчість XI-XIII ст. представлена невеликою кількістю творів, бо більшість з них не дійшла до наших днів. Але збережені пам'ятки, кожна з яких є справжнім шедевром, дають підстави для висновку про високий рівень розвитку літератури в Київській Русі, її духовно-естетичний потенціал. Такими творами є «Слово про закон і благодать» митрополита-русича Іларіона (XI ст.), «Повчання дітям» Володимира Мономаха (XI-XII ст.), агіографічні твори Нестора «Чтение о жизни и погублении... Бориса і Глеба», «Житие Феодосия Печерского» та «Повість временних літ» (поч. XII ст.), «Послание митрополита-русича Климента-Смолятича» (XII ст.), «Слова» Кирила Туровського (1130-ті-1182 р.) «Слово про Ігорів похід» (XII ст.), «Моління Даниїла Заточника» (XIII ст.) та ін.

Різноманітна релігійно-історична література стародавньої Русі представлена рядом визначних пам'яток. До цієї групи творів належать численні «Повчання» та проповіді, написані представниками духовництва. Одним з найдавніших було «Повчання до братії» Луки Жидяти, якого у 1036 р. Ярослав Мудрий призначив новгородським єпископом. До нашого часу зберіглася його праця «Повчання до братії», в якому автор звертається до новоприлученої пастви, яка ще не звільнилася від язичницького світогляду, і має на меті дати загальне уявлення про правила поведінки християнина («судите по праву, мзды не емите, в лихву не дайте» і т.д.); головною заповіддю називає віру в єдиного Бога, а також розповідає про молитву серцем та її духовну основу.

Проте вже в XII ст. виникає ще один напрямок релігійної думки, призначений для мирян. Тут «земне» і «небесне» не відділені непрохідною стіною, світ розглядається як творіння Боже, створене Благотворенням і Любов'ю. Зокрема, «Зборник 1076 року» призначався як посібник з християнського віровчення і моралі для мирян, для тих, хто «не може ченцем бути». Отже, ми бачимо, що на самому початку розвитку релігійної думки в Київській Русі в ній виявилось два шляхи – шлях містичного, по суті, ісихастського ірраціонального прилучення до Божественної благодаті і шлях порятунку добрими справами, деяке допущення раціонального у сферу, за своєю суттю орієнтовану на трансцендентне [7, 13]. У багатьох текстах саме Бог виступає втіленням Добра, Світла, Справедливості, Джерела краси, Втіленням прекрасного, Джерела пізнання. Еманациєю Божої сутності є «енергейя», яка в літературі набуває форму «слова», артикулюючи процес синергії.

Розглянемо естетичні транспозиції ісихастських ідей, зокрема «енергеї слова», в деяких літературних пам'ятках Київської Русі. По-перше, як приклад існування і поширення ісихастських ідей в культурі Київської Русі можна навести наступні слова Іларіона Київського: «Тогда начал мрак идольский от нас отходить, и зори благоверия явились. Тогда тьма бесслужения погибла, и слово евангельское землю нашу осияло». З цих слів видно, що православ'я надає енергейї евангельського слова безмовності першочергового значення. Прості, звичайні слова (звідки культ мовчання) на думку ісихастів, заважають зосередитися, але є Слово Боже, яке оживляє всю землю і душі людей. Без Слова, пише Іларіон, люди були сліпі і «истинного света не видели, но во лжи идольской блуждали, к тому же были глухи к спасительному учению, помиловал нас Бог, и воссиял в нас свет разума, чтобы познать Его, по пророчеству: «Тогда отверзутся очи слепых и уши глухих услышат» [2, 15, 20].

Визначним письменником свого часу був руський митрополит, другий після Іларіона, Климент Смолятич, який, будучи ченцем-схимником, дав ісихастську обітницю мовчання. Зберіглося його «Послання пресвітеру Фомі», який звинувачував Смолятича в тому, що він зловживає філософією і засліплений славою. У відповіді Смолятич продовжує лінію Іларіона в розумінні Божественної істини як Слова. Так, в історії людського суспільства він виділяє три стани, які відповідають основним етапам утвердження Божественної істини в людських серцях – «Заповіт», «Закон» і «Благодать». «Заповіт» – це пророцтво майбутньої Благодаті, яке Господь дарував праотцеві Аврааму, а в його особі і всім поганам. «Закон» (Старий заповіт) – це пророцтво істини, дане Мойсеєм для іудеїв. «Благодать» (Новий заповіт) – це і є істина, що дарує вічне спасіння вже всім християнам.

Чимало письменників вийшло і зі світських верств суспільства. З них необхідно відзначити князя Володимира Всеволодовича Мономаха, у якого виявився неабиякий талант письменника.

В «Повчанні своїм дітям» Володимир Мономах говорить про необхідність шанування духовного чину, найбільш наближеного до «Царства Небесного». У середньовічній свідомості найвища мета християнина – жити за зразком Христа, що відтворилося у духовній практиці ісихазму. У зв'язку з цим давньоруська література на перший план виводить красу «внутрішньої» людини, яка націлена на духовне вдосконалення індивіда, зокрема через ісихію.

В кінці XI–XII ст. з таких само позицій Нестор у «Житті Феодосія Печерського» обстоює думку: істина невимовна, безсловесна, вона не може бути виражена грубими і немічними людськими словами,

і уповає він лише на поміч Божу. Така думка літописця є одним із перших проявів ісихастської традиції в Київському книжництві. Нестор зосереджує особливу увагу на уривках з повчань Феодосія Печерського про терпіння, любов, смиренність та молитву – основні форми духовної практики ісихії. «Подвизайтесь, трудници, да примете венець тръпения вашего, Христос бо ждеть входа нашего. И въждемъ светилники наша любви. И послушаниемъ, кротосьтию и смириемъ и срящем Христа непостыдномъ лицемъ» [1, 314]. Тому ісихастський шлях до порятунку лежить, по-перше, через придушення людиною в собі притаманного їй плотського початку, а по-друге, в результаті невтомної, сердечної і щирої молитви. Образ ліхтаря любові символізує прообраз фаворського світла, нерідко можна зустріти і такі порівняння: « не сердце ли въ насъ горит?», «Якоже сіяет сонце на злыя и на добрыя, такожде и дождить, не токмо на рабы своя, но и на съпостаты своя» [1, 309, 309-310].

«Моління» Данила Заточника – ще один видатний твір, як натхненний гімн Розуму і Мудрості. Вперше у філософській думці Київської Русі Данило Заточник утверджує цінність мислячої особи не за її належність до вищого стану, а за її особистісні якості. «Моління» – глибоко оригінальний твір, що розриває типовий середньовічний горизонт знеосібленості і демонструє високий рівень самосвідомості особи. Мудрість і Розум – справжні багатства людини, але все-таки головне надбання людини не в розумі, а в Серці. Серце – центр фізичного, душевного і духовного життя людини, що збігється з ісихастською традицією «молитви серцем». А опора серцю – Мудрість і Краса. Мудрість передбачає втілення знання істини в практику власного життя, в онтологію ісихії. Крім того, «Моління» розкриває мудрість як життєвий досвід і практичний розум. У контексті діалогу киеворуського книжництва і православного аскетизму «Моління» Данила Заточника підтверджує, що головна гідність людини полягає не в кількості грошей або в суспільному стані, а в його розумі. Твір, який розпочинається гімном розуму і закликає до гармонійного поєднання віри й розуму, їхньої синергії в житті людини, є ще одним прикладом впливу ісихастських ідей на літературу Київської Русі [10, 78].

В цілому киеворуське книжництво відбило те, як християнство зорієнтувало подальший розвиток духовно-моральних та естетичних цінностей на засадах ідей і практики ісихазму. Адже східне християнство (православ'я) що прийшло в Давню Русь, говорило не стільки раціональними словесними формами, скільки образними уявленнями, одухотвореними символами, притчами, що були більш сприйнятні й зрозумілі. Чуттєвість, поетичність, емоційна насиченість, як характерні риси ментальності українського народу, сприяли тому, що в християнській культурі йому виявилися більш близькими «лірики», містики, символісти, аніж раціоналісти, тобто ті, хто звертався до почуття, а не логіки. Відтак, традиційний український кордоцентризм генетично пов'язаний з феноменом ісихазму в його психолого-естетичних трансформаціях. Світогляд ісихазму імпліцитно і діалогічно існував у літературі Київської Русі, наповнюючи її особливим типом гармонії, розкривав релігійно-містичні сенси тиші, мовчання, Світла.

Тому мовчання, спокій, тиша синергічно сполучалися не тільки з «очищеним» ейдетичним словом, а й з «многослів'ям» і «плетінням словес», де набували естетичних транспозицій. Ісихастське мовчання не суперечить Слову, осягненню боголюдської ідентичності із Словом, «життям-в-Істині». Навпаки, ісихія, культ мовчання не тільки не виключало енергейю слова, а готувало до його сприйняття та софійного втілення. Боже Слово розумілося як «святая святых», вимовити його чи тим паче зафіксувати письмово, або художньо-образно слід було тільки після духовного очищення, каяття і отримання внутрішньої досконалості. Назвати річ словом означало креативну здатність надати їй сутність, апофатичну природу якої відгадати неможливо без осягнення «нематеріального» сенсу ейдетичного, енергійного світу. У риторичі, літературі ісихастська енергейя слова виявлялася через гармонію, одухотвореність тексту, форма набувала символічного значення, художньо виражаючи Слово як ейдос, архетип, Першообраз. Таким чином, синергія має креативний потенціал як у релігійному, так і в естетичному аспектах, ісихія виступає як джерело духовності, в т.ч. у мистецьких артефактах [5, 221-223].

Література

1. Антоній Печерський. – Феодосій Печерський: збірник / М. Брайтчевський // Хроніка 2000 : Український культурологічний альманах / Редкол. Ю. Буряк (гол. ред.). – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2003. – Вип. 53-54 : Світочі христової віри. – 786 с.
2. Иларион. Жизнь и «Слово» // Иларион, перевод В.Я. Дерягин – М.: «Столица», «Скрипторий», 1994. – 146 с.
3. Куев К.М. Черноризец Храбър. – София, БАН, 1967. – 454 с.
4. Личковах В.А. Історія української естетичної думки. Монографія / Володимир Анатолійович Личковах – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 388 с.

5. Личковах В.А., Усікова Л.С. Синергія ісихазму та людська креативність у релігієзнавчому та естетичному вимірах / В.А. Личковах, Л.С. Усікова // Мультиверсум: Філософський альманах / Гол. ред. Лях В.В. – Спецвипуск. – К., 2012. – 240 с.

6. Наделяева Е.П. Традиции исихазма в русской средневековой культуре : автореф. дис. на здобуття науч. ступеня канд. культуролог. наук : спец. 24.00.01 «Культурология» / Екатерина Павловна. Наделяева. – М., 2004. – 19 с.

7. Наумова Н.В. Християнство як фактор формування духовної культури Київської Русі : автореф. дис. на здобуття наук. ступені канд. філос. наук : спец. 09.00.11 «Філософія» / Надія Василівна Наумова; НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. – К., 2000. – 16 с.

8. Преп. Сирин И. О славных и избранных путях к Богу в безмолвии // Преподобный Исаак Сирин. О Божественных тайнах и духовной жизни. Новоткрытые тексты / перевод с сирийского, примечания и послесловие игумена Илариона (Алфеева). – М.: Издательство Зачатьевского монастыря, 1998. – 1 т. – 289 с.

9. Сирцова О.М. Апокрифічна апокаліптика: філософська екзегеза і текстологія з виданням грецького тексту Апокаліпсиса Богородиці за рукописом XI століття. – К.: Видавничий дім «КМ Академія»; Університетське видавництво «Пульсари», 2000. – 326 с.

10. Філософія. / редакцією Горлача М.І., Кременя В.Г., Рибалка В.К. – Харків: Консум, 2000. – 672с.

References

1. Antonii Pecherskyi. – Feodosii Pecherskyi: sbornyk / M. Braichevskyi // Khronika 2000 : Ukrainykyi kulturolohichnyi almanakh / Redkol. Yu. Buriak (hol. red.). – K.: Fond spriannia rozvytku mystetstv, 2003. – Vyp. 53-54 : Svitochi khrystovoi viry. – 786 s.

2. Ilarion. Zhizn' i «Slovo» // Ilarion, perevod V.Ia. Deriagin – M.: «Stolitsa», «Skriptorii», 1994. – 146 s.

3. Kuev K.M. Chernorizets Khrab»r. – Sofiia, BAN, 1967. – 454 s.

4. Lychkovakh V.A. Istoriia ukrainskoi estetychnoi dumky. Monohrafiia / Volodymyr Anatoliiovych Lychkovakh – K.: Tsentru uchbovoi literatury, 2013. – 388 s.

5. Lychkovakh V.A., Usikova L.S. Synerhiia isykhazmu ta liudska kreatyvniat u relihiieznavchomu ta estetychnomu vymirakh / V.A. Lychkovakh, L.S. Usikova // Multyversum: Filosofskyi almanakh / Hol. red. Liakh V.V. – Spetsvypusk. – K., 2012. – 240 s.

6. Nadeliaeva E.P. Traditsii isikhazma v russkoi srednevekovoi kul'ture : avtoref. dis. na zdobuttia nauch. stupenia kand. kul'turolog. nauk : spets. 24.00.01 «Kul'turologiia» / Ekaterina Pavlovna. Nadeliaeva. – M., 2004. – 19 s.

7. Naumova N.V. Khrystianstvo yak faktor formuvannia dukhovnoi kultury Kyivskoi Rusi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupeni kand. filos. nauk : spets. 09.00.11 «Filosofiiia» / Nadiia Vasylivna Naumova; NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H.S. Skovorody. – K., 2000. – 16 s.

8. Prep. Sirin I. O slavykh i izbrannykh putiakh k Bogu v bezmolvii // Prepodobnyi Isaak Sirin. O Bozhestvennykh tainakh i dukhovnoi zhizni. Novootkrytye teksty / perevod s siriiskogo, primechaniia i posleslovie igumena Ilariona (Alfeeva). – M.: Izdatel'stvo Zachat'evskogo monastyria, 1998. – 1 t. – 289 s.

9. Syrtsova O.M. Apokryfichna apokaliptyka: filosofska ekzeheza i tekstolohiia z vydanniam hretskoho tekstu Apokalipsysa Bohorodytsi za rukopysom KhI stolittia. – K.: Vydavnychiy dim «KM Asademiia»; Universytetske vydavnytstvo «Pulsary», 2000. – 326 s.

10. Filosofiia. / redaktsiieiu Horlacha M.I., Kremeniya V.H., Rybalka V.K. – Kharkiv: Konsum, 2000. – 672s.

Усікова Людмила Сергеевна, аспірант кафедри філософії та культурології, Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка

ЭНЕРГЕЙЯ СЛОВА В ЛИТЕРАТУРЕ КИЕВСКОЙ РУСИ

Статья посвящена рассмотрению роли энергейи слова в исихастской традиции и ее влияния на становление литературы и эстетической мысли во времена Киевской Руси.

Ключевые слова: исихазм, энергейя, слово, «умна» молитва, литература, искусство, эстетическая мысль Киевской Руси.

Liudmila Usikova, postgraduate student of the department of philosophy and cultural studies, T. H. Shevchenko Chernihiv National Pedagogical University

ENERGEIA OF WORDS IN THE LITERATURE OF KIEVAN RUS

This article is devoted to the role of Christianity, in particular to the ideas and spiritual practices of Hesychasm, in the formation of aesthetic thought and artistic transposition in the art of Kyiv Rus. Although religious and philosophical analysis of words have been addressed such scholars as N. Berdyaev, S. Bulgakov, A. Losev, P. Florensky and others still in their writings isyhasstski aspects, including the impact of words on the literary heritage of the Kiev Rus unexplored. Analysis of embryos aesthetic thought in Kievan Rus pay attention to such contemporary scholars as S. Averintsev, V. Bychkov, D. Kucheryuk, L. Levchuk, D. Likhachev and others. On the other hand, issues of Hesychasm are best represented in the writings of religious thinkers. In particular, Professor J. Meyendorff has many works devoted to the researching of Hesychasm as the spiritual and ideological foundations of Byzantine theology. Father I. Ogienko, a well known researcher of the Hesychast component of Orthodoxy, is the author of many works on the establishment of the Orthodox Church in Ukraine. Issues related to the theoretical foundations of Orthodox thought and culture, achieved

academic relevance only after the realization of Ukrainian independence. This also gave impetus for the consideration of Hesychasm as a mystical and spiritual current throughout Eastern Christianity. Among the local researchers of Orthodox Hesychasm, its essence and enculturation should mention the academic works of S. Zaitseva, V. Lychkovah, E. Nadelyayevoyi, G. Neny, C. Horuzhy, S. Shumilo and other philosophers, estheticians, culture researchers philologists.

However, despite the rather broad source base Humanities Research devoted to the coverage of Hesychasm, a significant number of issues associated with the inner meaning of Hesychasm, in religious practices and spiritual culture, are still being ignored by researchers, especially in the field of cultural studies, aesthetics and art history. The influence of Hesychasm as a philosophical and spiritual practice during the formative period of the original Kyiv Rus art, Literature and aesthetic thought incorporated in it, are not reflected in their writings. Therefore, basic religious-ideological components of of the literature realm of Kyiv Rus is being lost. The proposed article is devoted to this problem.

With this in mind, it is culturally and historically appropriate to consider the influence of the Hesychast tradition on the development of Old Russian art heritage and the corresponding formation of national aesthetic thought and dialogue of Cultures.

Key words: Hesychasm, enerheyya, the word «clever» prayer, literature, art, aesthetic thought of Kievan Rus.

УДК: 821.161.2:82-343

Файзулліна Ганна Станіславівна
аспірант кафедри культурології та
інноваційних культурно-мистецьких
технологій, Національна академія
керівних кадрів культури і мистецтв

КУЛЬТУР-ДІАЛОГІЧНІ ВИМІРИ ФІЛОСОФСЬКОГО РОМАНУ АНАТОЛІЯ ФЕДЯ «ПЕРЕДДЕНЬ ДОБИ ВОДОЛІЄВОЇ»

У статті розглядаються культур-діалогічні виміри в сучасній українській культурології, зокрема, на прикладі філософського роману А. Федя «Переддень Доби Водолієвої». Простежений романний діалог між етнокультурними та космічними рівнями людського життя. Досліджені пророчі антиципації щодо долі українства у планетарній, загальнолюдській історії в контексті діалогу культур. Діалогіка між минулим і майбутнім породжує у творі ознаки етнофутуризму, як ціннісної орієнтації, що визначає місце етнонаціональної культури в постмодерному світі. Феноменологічні виміри життєвого світу проаналізовані в контексті культурологічної регіоніки, спираючись на геокультурні та етноментальні особливості буття на території певного регіону як «малої Вітчизни» людей.

Ключові слова: культурологія, діалог культур, етнокультура, філософський роман, культур-діалогічні виміри, топос «Малої Вітчизни», культурологічна регіоніка, етнофутуризм, Анатолій Федь.

Постановка проблеми. Діалог культур – це спосіб комунікації, взаємопроникнення культур, інтеграція різних культурних смислів, цінностей, символів, заради міжлюдського взаєморозуміння. Найповніше культурний діалог реалізується у новітню добу, коли в умовах постмодерного світу наявна велика кількість різних культур як рівноправних суб'єктів. Діалогіка культур розглядається як метод практичної філософії, адже розв'язання проблем діалогу – це розв'язання проблем людського буття, цивілізації, мирного співіснування.

Діалог культур може відбуватись між окремими країнами, народами, регіонами, тобто полягає у міжкультурній взаємодії етносів, у зв'язку з чим можна говорити про *діалогіку культури* як концепцію діалогу світоглядів, ціннісних орієнтацій, міфологем, філософських систем тощо. Порушення цього діалогу призводить до дисгармонії, дисбалансу міжкультурної взаємодії, суспільних відносин.

Доба Постмодерну постійно продукує нові типи діалогіки культур, наприклад, міжрелігійний діалог, діалог культури і науки, діалог етносу й природи, «діалог сердець» – конкордизм (В. Винниченко), що є вельми важливим для української ментальності. Але, на жаль, методологія діалогіки культури на сьогодні нагадує «гру в бісер» із однойменного роману Г. Гессе, тобто, ще не має чітких концептуальних, науково-системних засад.

У зв'язку з цим теоретично необхідною є побудова «культурологічної діалогіки» (В. Личковах), зокрема дослідження діалогіки культури в історії українського мистецтва та літератури, культури в